

Phamfulete leyi ya kumeka hi tindzimi tin'wana. U nga vutisa loyi u kumeke phamfulete leyi eka yena kumbe u fonela eka 447-9593.

Xana n'wana wa wena wa nhwanyana u komile ku tlula vana van'wana va malembe yo ringana ni ya yena ke?

Xana loko a velekiwa a pfimbile milenge ke?

Xana u ni tinyama to debya emathelweni hamambirhi ya nkolo ke?

Loko a ri wa nkolo a ndzi dyi, xana u hlwerile ku kula mavele kumbe a nga langa kuleriwa hi mavele ke?

Xana u sungurile ku ya emasikwini kumbe swi vhele swi yimela makumu ke?

Xana wena u komile ku tlula van'wana vavasati ke?

Xana u hlwerile ku kuleriwa hi mavele kumbe ku ya emasikwini ku tlula van'wana vanhwana va tintangha ta wena ke?

Xana u kuleriwile hi mavele ni ku tlhela u sungula ku ya emasikwini kutani hinkwaswo swi yima loko wa ha ri manana lontsongo ke?

Xana u vile kumbe u na tinyama to debya emathelweni hamambirhi ya nkolo ke?

Xana swi ku tikerile ku biha emirini ke?

Loko nhlamulo ku ri ina eka swivutiso leswi nga laha henhla, wena kumbe n'wana wa wena wa nhwanyana mi nga va mi ri ni vuvabyi bya "Turner Syndrome" hambiloko swin'wana swa swikombiso leswi nga laha henhla swi nga ri kona, wena ni n'wana wa wena mi nga ha va mi ri ni vuvabyi bya "Turner Syndrome". Teka phamfulete leyi u ya na yona exibedlhele kumbe eka dokodela kutani u kombela ku endliwa nkambelo wa vuvabyi lebyi.

Hikwalaho ka yini u fanel eku endla nkambelo?

Nkambelo owu wa olova swinene. Nkambelo lowu I ku teka ngati yintsongo leyi nga ta ya kamberiwa hi mavhiki manharhu ntsena.

Loko wena kumbe n'wana wa wena mi ri ni vuvabyi bya "Turner Syndrome" swa antswa leswaku mi swi tiva. Vavasati lava nga ni vuvabyi lebyi va hanya ku fana ni van'wana vavasati lava va nga riki na byona, naswona va hanya kahle tani hi mani na mani.

Kambe swa fanela leswaku va kamberiwa hi dokodela la tivaka hi vuvabyi lebyi. Leswi I swa nkoka hikuva vuvabyi lebyi byi nga vanga byin'wana vuvabyi lebyi na byona byi nga kotaka ku tshunguriwa. Hambiswiritano, vadokodela va fanele ku swi tiva leswaku va ta kambela mavabyi hinkwawo lama yelanaka.

Xana vuvabyi lebyi byi vangwiwa hi yini?

"Turner Syndrome" yi vangwiwa hi swivangelo swa ntumuluko. Nhwana un'we eka 2 500 wa vanhwana u ta khomiwa hi vuvabyi lebyi.

Swirho hinkwaswo swa munhu swi vumbiwa hi tisele to ringana mamiliyoni. Endzeni ka tisele ku ni tikhiromosomi(chromosomes). Tikhiromosomi hi tona ti pulanaka

xivumbeko hinkwaxo xa munhu. Tikhiromosomi ti hi endla leswaku hi fana ti tlhela ti hi hambanisa.

Exikarhi ka tikhiromosomi ta hina ku ni leti ta swa rimbewu leti endlaka leswaku hi va ni xivumbeko xa xinuna kumbe xa xisati. Vavanuna va na tikhiromosomi ta X na Y kasi, vavasati vona va na tikhiromosomi ta X na ta X.

Vanhwana lava nga ni “Turner Syndrome” va velekiwa va ri ni khiromosomi ya X ntsena. Leswi a swi endlile leswaku munhu a va ni vusati lebyi nga helelangiki, vavasati va muxaka lowu I vavasati lava heleleke ku fana ni van’wana.

Xana I xihoxo xa wena ke?

E-e, a hi xihoxo xa munhu. Ko tala a swi tluletiwi hi mutswari. Loko n’wana a ri karhi a kula ku suka eka tandza ku va n’wana eka rhumbu ra manana (uterus), tisele ta n’wana la nga ku kuleni ti cukumeta X yin’we kumbe xiphemu xin’wana xa X. N’wana u ya emahlweni a kula tisele leti nga na X yin’we ntsena.

Loko tisele to cukumeta X endzhaku ka loko n’wana a sungule ku kula, ku ta va ni xiphemu ntsena xa tisele leti nga ta khumbheka. Leswi swi vuriwa xiyimo xa “mosaic” XA “Turner Syndrome” naswona n’wana wa muxaka lowu a nge khumbheki ku fana ni loyi a nga ni “Turner Syndrome” leyi heleleke.

Vuvabyi lebyi byi humelela eka vanhwana ntsena, tani hilaha munhu un’wana ni un’wana a bohekaka ku va na X yin’we ku kota ku hanya. Loko n’wana wa mufana o cukumeta X yin’we, swi vula leswaku u ta sala na Y ntsena naswona u ta lova a nga si tswariwa.

Xana ku va ni “Turner Syndrome” swi vula yini?

- Vavasati lava nga ni “Turner Syndrome” va komile ku tlula vavasati van’wana. Avhareji ya ku leha ka wansati la nga ni “Turner” i 143cm (4ft 8in). A nga ha leha kumbe ku koma ku tlula laha kambe swi tala ku ya hi ku leha ka vatswari va yena. Homoni ya ku kula yi nga endla vana lava va leha, kumbe ku va endla leswaku va va ni malehelo ya ntlovelo loko mirhi yi va khoma kahle. Vutshunguri lebyi bya durha swinene, naswona a byi nyikiwi mahala eka swibedlhele swa mfumo. Swikimi swin’wana swa vutshunguri swa hakelela mirhi leyi. Kombela dokodela wa wena ku ku rhumela eka “endocrinologist” exhibedlhele kumbe dokodela la titirhaka ku ya vutisa hi vutshunguri lebyi. Hambiloko vanhwana va muxaka lowu va komile, va nga hanya no humelela evuton’wini tani hi mani na mani.
- Tiovhari ta vona, leti humesaka tihomoni leti va endlaka leswaku va fika eka xiyimo xa vakondlo a ndzi dyi, ti tala ku yima ku tirha hi ku hatlisa evuton’wini bya vona. Va nga nyikiwa tihomoni leti faneleke ku va pfuna ku kula tani hi vavasati. Mirhi leyi yi fanele ku nyikiwa ntsena hi dokodela lativaka hi vuvabyi

lebyi. Vavasati vo tala va muxaka lowu I timhika. Va fanele ku burisana hi mhaka leyi ni dokodela wa vona kumbe mintlawa ya nseketelo (xiyisisa vuxokoxoko lebyi nyikiweke byo tihlanganisa na yona).

- Vanhwana ni vavasati lava nga ni “Turner Syndrome” va nga ha khomiwa hi mavabyi ya mbilu, tinsu ni swiphiqo swa yureta (xiphayiphana xa mixixitu). Va nga ha khomiwa ni hi vuvabyi bya chukele kumbe ku va ni levhele ya le hansi ya Nhlarambye. Hinkwaswo leswi swa tshunguleka.
- Vavasati vo tala va muxaka lowu va nyuhela swinene. Va fanele ku burisana ni dokodela wa vona. Va fanele ku dya swakudya leswi fuweke no endla vutiolori.
- Vavasati lava ko tala va ni tingana naswona a va rhandzi ku tihlanganisa na vanhu hikwalaho ko hlekuriwa hi ku nyuhela ka vona. Xiphiqo xa vona xo kula xi nga va endla leswaku va vilela swinene. Leswi swi nga vanga swiphiqo swa matikhomele eka va kondlo a ndzi dyi. Leswi ku fanele ku vulavurisaniwa hi swona ni dokodela kumbe ntlawa wa nseketelo. Vana va muxaka lowu va nga ha rhumeriwa ni le ka sayikholoji kumbe mukorhokeri wa vanhu(social worker).
- Vanhwana lava va tlarihile. Va tirha kahle exikolweni ku fana ni vana van’wana. Kambe van’wana va ni swiphiqo swo dyondza. Leswi swi nga endla leswaku va av ni swiphiqo eka ku tsala swi saseka kumbe ku tsala hi ku hatlisa ku fana ni vana vanwana. Va nga va na ku tikeriwa hi ku kongomisa miehleketo ya vona eka ntirho wa xikolo naswona va nga va ni ku tikeriwa eka ku dyondza metse. A hi hinkwavo vana lava nga ni “Turner Syndrome” va nga vaka ni swiphiqo leswi. Leswi swi nga lawuleka hi ku dyondzisiwa ni tin’wana tindlela. Burisana hi mhaka leyi ni dokodela wawena, mathicara ni ntlawa wa nseketelo

Xana ntlawa wo tihlanganisa na wona na “Turner Syndrome” wu pfunisa ku yini?

Hi nyika vuxokoxoko ni nseketelo eka vanhwana ni vavasati lava nga ni “Turner Syndrome” xikan’we ni mindyangu ya vona. Hi ringeta hi tindlela hinkwato ku nyika tinhlamuselo ku antswisa ku twisisa no humesa maphephahungu ku tihlanganisa ni swirho swa hina. Hi nyika switsundzuxo mayelana ni vuvabyi lebyi loko va swi lava. Mani kumbe mani a nga va xirho.

Vuxokoxoko byo tihlanganisa

Riqingho/Fekisi: 447 9593

e-mail: josie@pixie.co.za

Ku khanseriwa hi swa xijinetiki swi ta ku pfuna ku twisisa xiyimo lexi. Eka lava va nga riki ni xikimi xa vutshunguri I mahala. Tikliniki ti le Xibedlhele xa le Joni, Baragwana, xibedlhele xa Coronation, Baragwanath, na Gordon Medical Centre. Ku buka nkarhi swi nga endliwa na Zain eka 27-11-489 9224 or zain.jakoet@nhls.ac.za.

Tikliniki ti kona eBloemfontein (27-31-405 3047), Cape Town (27-21-406 6337 / 6297)
na Durban (27-31-719 6556).